

Ortnamn i Bro socken

Inledning

Kartor och gamla namn har alltid intresserat mig. De gamla skattdokumentskartorna från åren runt 1700 är vackra och fascinerande med sina inritade träd, hus och tunar. Där kan vi läsa namnen på gårdarna och de angränsande socknarna. De gårdar som fanns i Bro 1696 är de samma som idag. Inte nog med det, de ligger ännu på nästan samma plats. Någon gårdspart har kommit till och någon har försvunnit, men huvudfastigheterna ligger kvar.

Bakgrund

När vi hade en så kallad miljövecka i slutet av gymnasiet gjorde jag en liten inventering av åkernamn i Bro. Jag ville ta reda på om det var fler än min familj, som använde gamla namn på sina åkrar. Det var mycket intressant att cykla runt och intervjua gamla bönder. Vi pratade om allt möjligt och de berättade om gamla tider och besvarade gärna mina frågor om gamla namn. Några kom bara ihåg ett par namn, medan andra använde upp till femton namn.

Bro hembygdsförening har en ständigt pågående studiecirkel i hembygdsforskning, som jag ofta deltar i. Vi har studerat socknens historia från stenålder till nutid, tittat på gamla kartor och försökt läsa lantmätarnas texter från 1600- och 1700-talen. Protokollen från 1700-talets storskiften har varit mest knepiga.

Syfte

I denna rapport vill jag försöka jämföra dels gårdarnas och dels åkrars, ängens, hagars och skogars namn genom århundraden. Det är svårt att veta hur mycket som är genuint gutamål och hur mycket lantmätarna har försvenskat orden.

Metod

Jag har jämfört hur alla gårdsnamn skrivits i 1654 års jordebok, 1696 års revision, 1746 års skattdokument, laga skifte 1880 och idag. Vidare har jag valt ut några åker-, ängs-, hag- och skognamn som kan följas genom åren. Där har jag jämfört 1696 års revision, protokoll från förhandlingar i samband med laga skifte runt 1880 och min egen uppteckning 1977.

De nordiska språken, och även gutamålet, har genomgått en stor förändring genom åren och jag har försökt hitta något exempel, som kan relateras till den lingvistiska undervisning vi tagit del av.

Med hjälp av ”Gotländska ortnamn” av Ingemar Olsson (1994) har jag försökt tolka en del av namnen.

I några av ägonamnsjämförelserna har jag frångått min huvudmetod och i stället tittat på kartorna för att se hur en specifik markbit bytt namn. Det kan vara av intresse att även studera hur ändrad markanvändning och förändrat språkbruk påverkar ägonamnen.

Resultat

Nedanstående tabell visar gårdsnamnens utveckling från 1654 och framåt.

Gård idag	1654	1696	1746	1880
Annexen		Broo Kyrckas marck	Bro anexa	Annexhemmanet
Dacker	Dacka	Dacker	Dackor	Dacker
Duss	Duss	Duss	Duss	Duss
Ekes	Ekesse	Eckes	Ekes	Ekes
Eriks	Ericks	Erickz	Erichs	Eriks
Halner	Halne	Halner	Halner	Hallner
Kvie	Qwije	Qwije	Quie	Qvie
Stenstugu	Steenstugu	Stenstuga	Stenstugu	Stenstugu
Suderbys	Suderbys	Suderbys	Suderbys	Suderbys
Tors	Tors	Torsz	Tors	Thors
Tuer	Thuer	Tuer	Tuer	Tuer
Ytlings	Yttings	Ytlingz	Ytlings	Ytlings
Lilla Åby	Lilla Åbyy	Lilla Åby	Lille Åby	Lilla Åby
Stora Åby	Stoor-Åbyy	Stora Åby	Store Åby	Stora Åby

Följande tabell tar upp åker-, ängs-, hag- och skogsmarksnamn. Markanvändningen har ändrats sedan slutet av 1600-talet då åkern fanns på de lätta jordarna och ängs- och hagmarken på de mer svårbrukade lerjordarna. I dag är ofta ängs- och hagmarkerna uppodlade och den gamla åkermarken har blivit betesmark.

1696	1880	1977
Löfbeck Skogen	Löfbäckar Löfbäcker	Laubäckar
Skoug på grännerna	Granhagarne	Skog på Fole granar
Pijn Hagen	Pinhagen	
Kiämpängen	Rundtåkern	Runtåkarn
Eck ängen	Ekängsåkern	
Kiorck ängen	Kyrkängarne	Prästänget
Sickhagen	Sikhagen	Sikhagen
Grådaln	Groddalen	
Wäterna	Wätåkrar	Dackar vätar
Bråt Hagen	Bruten	Bruten
Starrerna	Starrar	Starrar
Spitel ängen	Hospitalsängen	
Söijdes hagen		Soideshagen
	Lundbergska boplatsen	Lundbastorpet

1696 års namn kommer från Evert Mehlefors och Jakob Ronstens stora arbete med att gå igenom skattdokumentens ägoslagsbeskrivningar. 1880 års namn finns i Bro sockens tre skifteslags protokoll (1878-1885). Jag har inte haft tillgång till det fjärde skifteslagets protokoll, som gäller gårdarna Halner och Tors. Namnen från 1977 ingår i min egen uppteckning av ägonamn i Bro. Sagesmännen var Olof Gardell, Duss, Gösta Widin, Kvie, Werner Nilsson, Stenstugu, Ivar Bolin, Ytlings och Per Wolter, Lilla Åby.

Diskussion om gårdsnamnen

Gårdarnas namn har inte förändrats särskilt mycket. Stavningen skiljer sig en del förutom av Duss och Suderbys, som stavats på samma sätt hela tiden. Största skillnaden syns hos Kvie, som tidigare stavades med Q. när Q-stavningen försvann vet jag inte, men om jag inte minns fel stavades Kvie med K på den ekonomiska kartan från 1930-talet. Värt att lägga märke till är att 1696 heter det *Broo Kyrkas Marck* och 1746 *Bro anexa*. Det verkar som Bro blivit en annexförsamling till Väskinde någon gång där emellan. Enda lämningen från en tidigare prästgård är förmodligen den vackra gårdsporten i närheten av kyrkan.

Själva betydelsen av sockennamnet Bro är inte särskilt svår att komma på. Dagens bro ligger strax norr om kyrkan och spänner över en kanal, som har sin upprinnelse på Suderbys ägor. Enligt Ingemar Olsson i ”Gotländska ortnamn” på sid. 63 förklaras Bro på följande sätt:

Strax nordost om Bro (Bro 1200-talet) rinner en å, som i äldre tider var betydligt mäktigare än i våra dagar. Bro syftar på utfyllnad i sankmarker och broanläggningar.

Betydelseerna av gårdsnamnen är i flera fall lätta att förstå. På Ekes marker finns det många ekar, Kvie ligger längst ner i kviorna, Suderbys ligger längst söderut, de båda Åby-gårdarna ligger i kanten av Helfwitesmyr (i dag Martebo myr) och Stenstugu säger sig självt. Enligt Olsson (1994) har Halner kanske fått namn efter *hale* som betyder svans och Tuer av *tuva* eftersom gården ligger i myrkanten. Eriks och Tors är med största sannolikhet genitivbildningar till mansnamn. Någon plausibel förklaring till Dacker och Duss har jag inte. Till sist har vi då Ytlings, som enligt Olsson betyder ytlingarnas gård och att ytlingarna är de som bor längre ut. Jag tar mig friheten att betvivla denna förklaring eftersom Eriks, Ytlings och Dacker ligger tätt tillsammans och bildar bylag. Gårdarnas ägor var helt sammanflätade vid 1696 års revision.

Med hjälp av Kristina Hagrens föreläsningar försöker jag mig på några språkhistoriska funderingar. Ekes, som skrevs Eckes 1696 tror jag hade en lång förstavokal och en lång konsonant. På liknande sätt tror jag att Eriks har utvecklats. Ericks (1654), Erickz (1696), Erichs (1746) och Eriks (1880). Där är i en lång vokal och k en lång konsonant.

Diskussion om ägonamnen

Tack vare Jakob Ronstens idoga arbete har vi idag tillgång till de gamla lantmätarnas beskrivning av åker-, ängs-, hag-, skogs- och myrmark. Jag anser precis som Evert Melefors sa på första föreläsningen 090831 att de vanligaste ägonamnen såsom *Hemåker* och *Storängen* inte är särskilt intressanta eftersom de finns på de flesta gårdarna.

Dan Carlsson gick 091026 igenom hur skattläggningskartorna ser ut och hur ägobeskrivningarna kan tolkas. Dels talar de om åkerjordens beskaffenhet, hur mycket hö ängsmarken ger, hur många kor och hästar hagarna kan föda och virkets beskaffenhet i skogarna. Det kan till exempel stå:

Skougen på väster sijdan Om gården... Ringa bete... till giärdzle, Stör och wedbrand samt Kalck ungz wed tienlig.

När det gäller 1880-talets ägonamn har jag läst protokollen och letat efter namn. Tack vare Lars Weinmanns arbete med att skriva av protokollen har Bro Hembygdsförenings studiecirkel läst och diskuterat texterna. Precis som idag var markägarna ofta övertygade om

att grannen fått mycket bättre jord än de själva. Vissa markbitar trätte de om i två, tre protokoll.

Jag tar ägonamnen i tur och ordning och försöker bringa lite reda i deras betydelse.

Laubäckar: skrevs *Löfbeck Skogen* 1696 och *Löfbäckar* eller *Löfbäcker* 1880. Enligt Ingemar Olsson är det mer troligt att *lau* betyder 'lågt liggande äng, strandäng' än 'löv'. Här blir jag fundersam eftersom lantmätarna skrivit *löf*. Jag är inte heller enig med Olsson att *Laubäckar* ligger i Hejdeby och gränsar mot Bro. Idag ligger resterna av *Laubäckar* i Bro.

Skog på Fole granar: skrevs *Skoug på grännerna* 1696 och *Granhagarne* 1880. *Fole granar* är vägen mellan Bro och Fole. Det finns ovanligt mycket gran i skogen där.

Pjnhagen (1880): skrevs *Pjin Hagen* 1696. Jag har ingen uppteckning på namnet 1977. Hagen ligger vid vägen mellan Bro och Lokrume vars början fortfarande kallas *Kroks pinu*.

Runtåkarn: skrevs *Kiämpängen* 1696 och *Rundtåkern* 1880. *Runtåkarn* ligger inuti en fornborg i Kvie hage. Tidigare ägare brukade en åker mitt fornborgen. Namnet *Kiämpängen* hänger ihop med kämpgraven som ligger en liten bit bort. Kämpgravar är husgrunder från järnåldern och förr i tiden trodde folk att det var gravar för jättar.

Ekängsåkern (1880): skrevs *Eck ängen* 1696. Här kan man se att det tagits upp en åker i *Eck ängen*.

Prästänget: skrevs *Kiorck ängen* 1696 och *Kyrkängarne* 1880. Att änglet kallas *Prästänget* idag beror nog på att det är ett vanligt namn på ängen i närheten av kyrkor. Här kan man se att *io* ombildats till *y*.

Sikhagen: skrevs *Sickhagen* 1696 och *Sikhagen* 1880. Följande förklaring till *sik* ger finns i "Gotländska ortnamn" (Olsson 1994) sid. 81:

Sik betyder enligt "Gotländsk ordbok" 'sank mark, sidlänt mark; liten insjö, puss'. Man kunde säga, att om vät tar emot sitt vatten uppifrån, så får en sik sitt vatten nerifrån, vattnet står där och den torkar inte ut.

Groddalen 1880: skrevs *Grådaln* 1696. *Grådaln* var ett stycke i *Söder ängen*. Namnet är svårbegripligt, men får sin förklaring 1880 års *Groddalen*.

Dackar vätar: skrevs *Wäterna* 1696 och *Wätåkrar* 1880. Dacker var kronohemman och öde 1696. *Wäterna* beskrevs, som följer, av lantmätare Biörk:

Wäterna, Bruckass nu för tiden till hage el:r Betess Marck men genom uprödiande kan blifwa godh ängh.

Senare var Dacker en egen gård igen, men den införlivades med Ytlings 1873. Namnet *Wätåkrar* visar att marken odlats upp. Dagens *Dackar vätar* är fortfarande fläckvis blöt trots att den täckdikats.

Bruten: skrevs *Bråt Hagen* 1696 och *Bruten* 1880. *Bråt* har med brott att göra och står för nybruten mark. Nybruten och nybruten, en hage som heter *Bruten* får behålla sitt namn även om det skett för hundratals år sedan.

Starrar: skrevs *Starrerna* 1696 och *Starrar* 1880. Starr är ett grässlåg, som trivs på sank mark.

Hospitalsängen (1880): skrevs *Spitel ängen* 1696. Här är jag inte säker, men enligt Ingemar Olsson (1994) kallades ofta mark som tillhörde Hospitalet *Spittel*. Här skrivs *Spitel* med ett t, men jag tror att det egentligen är samma ord.

Soideshagen: skrevs *Söjdes hagen* 1696. Det finns ett sojde (tjärdal) i hagen.

Lundbastorpet: skrevs *Lundbergiska boplatsen* 1880. Ligger på Åby hedmark och numera är bara stengrunden kvar.

Det som blir tydligt i den här genomgången är att lantmätarna skrev på svenska och försvenskade gutamålsnamnen. Mina sagesmän uttalade ägonamnen på gotländska eller gutamål och jag skrev så som de sa.

Referenslista

Olsson, I. (1994). *Gotländska ortnamn*. Visby: Ödins Förlag Hanseproduktion.

Övriga källor

Carlsson, D. Föreläsning. (091026). Visby.

Gahnström, E. Uppteckning och inventering. (1977). Bro.

Hagren, K. Föreläsning. (090921). Visby.

Melefors, E. Föreläsning. (090831). Visby.

Ronsten, J. Renskrift av ägobeskrivning tillhörig revisionen 1696.

Ronsten, J. Renskrift av *Skattläggning av Bro 1746*.

Weinmann, L. Avskrift av 1654 års Jordebok

Weinmann, L. Avskrift av protokoll förda vid sammanträden angående laga skifte uti Bro sockens Andra skifteslag i Gotlands Norra härad 1878-1880.